

Розділ IV

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕКСТУ І ДИСКУРСУ

УДК 811.161.2: 82.1: 81'42

Тетяна Беценко
(Суми)

МОВНО-ОБРАЗНІ ОЗНАКИ ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ ВАСИЛЯ ГОЛОБОРОДЬКА

Стаття присвячена спробі розглянути ознаки поетичного мовостилю Василя Голобородька як митця-сюрреаліста.

Мета дослідження полягає у встановленні прикмет художньо-образної своєрідності поетичної лінгвосистеми В. Голобородька, у визначенні рис індивідуально-авторської стилеманери письменника, в описі базових компонентів поетичного ідіолекту художника слова.

Лінгвістичний аналіз поетикальної системи В. Голобородька зорієнтований на те, щоб встановити мовно-образні риси сюрреалістичного напрямку в літературі, осмислити специфіку розвитку поетичного мовомислення, особливості розбудови моводійності в нетрадиційному руслі, оцінити потенціал нашої мови в плані її художньо-естетичних, художньотворчих можливостей, резервів та перспектив. У процесі спостереження за мовно-образною, лінгвостильовою організацією поетичних текстів Василя Голобородька виявлено такі риси стильової манери художника слова, як мовно-поетична естетизація предметів і явищ повсякдення; оригінальність, незвичність комбінацій слів з метою конструювання мовнообразних структур; екстраординарність, винятковість мовного оформлення поетичної думки; використання прийому створення поетичного дива; надметафоричність мовно-поетичного малюнка, багатоступінчата переносність змісту висловлення, складна асоціативність слововиразу; поетична алогічність, парадоксальність художнього мовопростору письменника. Встановлено, що стильова манера Василя Голобородька – відображення поетичного досвіду як самого митця, так і національної поетичної традиції. Водночас вона є фактом оригінального художнього мислення. У цілому, ідіостиль, мова В. Голобородька – це словесно-образна гра уяви, фантазування, мрійництва, пошуку екстравагантності – невідповідності загальноприйнятим нормам.

Ключові слова: поетична мова, ідіостиль, художньо-образна система, поетичне мовомислення, художня картина світу, фольклорні знаки-символи, сюрреалізм, художня/поетична творчість, естетика мовних одиниць.

Постановка проблеми. Мовно-поетична культура В. Голобородька – явище феноменальне в українській художній творчості, національній ідіостилістичній системі. Микола Вінграновський так писав про самотність дивослова В. Голобородька: «Вірші. Вони у Голобородька такі: чим довше і уважніше вчитуєшся у них (а це хочеться), ідеш за ними, довіряєшся їм, тим сильніше, ненав'язливо і гіпнотизуюче тебе охоплює світ, з якого не хочеться виходити і його покидати: що це? Хто? Як? Всі ті ж відомі тобі слова, і кольори, і звороти, та ж сама, давно відома, знайома тобі перебігливість чи, навпаки, статичність інтонацій – виростають і творять звучання нове, небуденне, могутнє і свіже ... [1, с. 535].

Поетичний всесвіт письменника – багатий, розмаїтий, національно ідентифікований. Сам митець визначає, що він належить до сюрреалістичного напрямку в літературі. Ознаки

сюрреалізму в літературній творчості описані недостатньо. Так само не пізнана повною мірою мовно-поетична палітра сюрреалістичного напрямку. Лінгвістичний аналіз поетикальної системи В. Голобородька дасть змогу встановити мовні риси означеного стилю, осмислити розвиток поетичного мовомислення, особливості розбудови моводійності в нетрадиційному руслі, відтак по-новому оцінити потенціал нашої мови в плані її художньо-естетичних, художньо-творчих можливостей, резервів та перспектив.

Формулювання мети і завдань дослідження. Мета нашого дослідження полягає у встановленні прикмет художньо-образної своєрідності поетичної лінгвосистеми В. Голобородька, у визначенні рис індивідуально-авторської стилеманери письменника, в описі базових компонентів поетичного ідіолекту художника слова.

Аналіз останніх досліджень досліджень і публікацій. Різні аспекти творчості В. Голобородька розглядали літературознавці М. Ільницький, А. Макаров, М. Антонович, О. Кузьменко, Ю. Шутенко, Т. Пастух, О. Кицан, Л. Нежива та ін. Однак лінгвостиль митця поки що не вивчено повною мірою. Індивідуально-авторська манера письменника, без сумніву, є оригінальним явищем в історії української мовно-поетичної думки, тому потребує докладних різновекторних студій.

Виклад матеріалу. Спостереження за специфікою художнього мовотворення письменника дає змогу означити такі загальні закономірності поетичного стилю Василя Голобородька як митця-сюрреаліста.

Мовно-поетична естетизація предметів і явищ повсякдення як ознака стильової манери митця.

Вправність, досконале володіння мовою, техніка поетичної мовотворчості як сукупність художньо-естетичних і стилістичних якостей, прийомів, уподобань, що визначають своєрідність художнього бачення світу, у Василя Голобородька ґрунтуються на оспіванні, піднесенні реалій звичайних, буденних, надто простих і звичних, раніше навіть ніким не помічених (скажімо, *груша, літак, відро, піч, молоко*). Його поетичний словник сформований на основі загальноповсякденної, буденної, архетипної лексики. Улюбленими є традиційні для української культури образи-символи *хата, мед, піч, яблуна, яблуко, груша, калина, вітряк, криниця, колодязь, струмок, джерело, вода, пісня, соловей, журавель, літак, соняшник, пшениця, сонце, гай, стежка, поле, село...* Одні з них є етнознаками української культури, їх фіксують фольклорно-пісенні тексти (*калина, гай, хата, вода, криниця* та ін.), інші – суто авторськими маркерами світу-дійсності (*мед, яблуко, груша, село, молоко*). Критики відзначають, що «Василь Голобородько ніби не прагне до широкої панорами світу. Само по собі не могло б бути погано, але виходить на добре, оскільки «вузкість», «хатність» Голобородька – це не відмова від багатства й невичерпності світу, а особливий спосіб увійти в них зсередини, «тихо», побачити внутрішню «душу» речей, побачити багато в малому, безмірне в обмеженому, дивовижне й фантастичне у звичайному й побутовому» [3, с. 36]. Наскрізним у поетичному світобаченні є антропоморфізований архетипний образ сільської (одвічної української) *хати та її атрибутів*: *Хата сміється до сонця/ білими зубами бурульок,/ каже: ось-ось поїм я сніг,/ а сніг утікає водою.* («Хата сміється до сонця»), *А на печі намисто із перцю./ Стоїть у фартушку лебединім, як молодиця,/ і коси з цибулі у вінок склала на голові,/ а голова висока,/ а голова аж у небі.* («Піч»). За спостереженнями Івана Дзюби, «звичайна селянська хата для поета – цілий невичерпний всесвіт з безліччю своїх світів і див, вмістилище закінченого циклу буття, де, як і всюди, можна знайти всі начала й кінці» [3, с. 37].

Незвичність комбінацій слів з метою моделювання мовнообразних конструкцій.

Мова постає засобом творення незвичного і незвичайного поетичного континууму, особливим чином організованим відтворенням світосприйняття митця. Поезія завдяки лінгвістичним пошукам набуває ознак казковості (*У попелі космосу/ кублиться Квочка./ Випряжений Віз/ голоблею указує/ за межі Галактики.* («Між соловейком вечірнім»), феєричності, дивовижності, екстраординарності (*Я ішов у долонях з тобою,/ ти була вся всуціль із очей./ В кожнім оці моєю рукою/ вишивала ти квіти людей.* («Перший сніг»),

фантастичності: неможливе постає як реальне: *Беремо у руки по пір'їні/ і стаємо як два голуби/ і перелітаємо горою*(«Нам із тобою»).

Переносність так само усвідомлено сприймається винятковою, феноменальною, неповторною, образність – доволі незвичною і приголомшувальною (скажімо, поетизація *відра, кухля*). Метафоричність не нагадує, не копіює чужу думку, суто індивідуальна, виняткова: *Дощ пройшов. / На телевежі/ Сохнуть неба сині рядна.* («Після дощу»), *Кінострічкою дорога/ Пишеницями пробігає* («Після дощу»), *Гай, здається, пісні солов'їв зеленавим вогнем підпалили* (Весна). (пор. Шевченкове: *Соловейко в темнім гаї сонце зустрічає*), *Щоб порізати хлібину правди,/ сіллю справедливості посипати по землі!* («Білий празник Кобзаря»), *Вечір упав кавуном смугастим* («Грушка»).

Незвичність конструювання фрази здійснюється завдяки комбінуванню слів непоміжуваних у загальномовній практиці (тобто виникають ненормативні з загальновідомого, загальноживаного погляду мовні конструкції), також завдяки «порушенню» логіки (закономірності) побудови висловлення; зрештою все це засвідчує неможливість певних явищ, дій, ознак тощо у реальності, але допустимість і звичність їх у поетичному континуумі: *Хлопчик стоїть, зупинений на бігу через літо.* («Хлопчик, який стоїть серед літа»), *За листяним порогом/ дримає жовтий затінок* («За листяним порогом»), *Подарунок твоєму столу – /яблунева пташка з чубом –/ каже про дві дороги,/ що зійшлися до купи./ І я зненавидів колеса,/ щоб привітати зупинку,/ бо недовго живе яблунева пташка –/ подарунок твоєму столу.* («Подарунок твоєму столу»), *Краса притишується сполошеною водою/ розлука відбілюється довгими очима/ птаха що камінцем коштовним розламує/ шепіт на дві зорі/ камінець коштовний згорнений у мовчання/ подвоюється зеленими вітаннями/ на вістрі дороги і на початку/ сталевій пір'їні завершується перше життя* («Красива вода»).

Отже, неочікуваність появи мовнообразних структур, оригінальність образотворення, незвичність сполучуваності слів – суттєва риса лінгвостилю В. Голобородька як сюрреаліста.

Екстраординарність, ексцентричність, екстравагантність, винятковість мовного оформлення поетичної думки В. Голобородька.

Ознака екстраординарності художнього мовостилю В. Голобородька свідчить про його відмінний від звичайного, усталеного порядку лінгволад; про винятковість, незвичайність мовної реалізації думки, що межує з фантастичністю, казковістю, чарівністю. Наприклад: *Дощику, дощику, –/ я тобі вудлице бамбукове подарую,/ щоб ти ловив рибу, а луску розкидав по городі,/ я тобі вишень нарву повну миску,/ щоб ти їв, а кісточками стукав у вікно,/ я тобі зубки витешу на нові граблі,/ щоб ти ходив розчісувати волосся трави, –/ тільки не йди по тій стежці,/ де я йду –/ татові їсти несучи* («Замовляння дощика»).

Ексцентричність ідіолекту митця осмислюємо як своєрідність мовного вираження думки, що виходить за межі узуального: *Дві дороги/ голови повстромлювали в річку – / п'ють воду.* («Спека»), *– Де подівся дощ,/ як він перестав іти?/ – Дощ пірнув у річку.* («Після дощу»). При цьому ексцентричною є як описувана ситуація, так і саме висловлення. Наприклад: *Нитки променів,/ ні, золоті вервечки, /що на них зелена колиска/ гойдається./Криничка з дитячими очима/ сміється тихенько,/ бо косарі губами лоскочуть* («Зелена колиска»).

Отже, екстраординарність поетичного мислення письменника прямо пропорційна екстравагантності, винятковості мовного оформлення думки. Вона також деякою мірою пов'язана з алогічністю, абсурдністю, парадоксальністю в найкращому розумінні цих понять.

Поетична алогічність, парадоксальність художнього мовомислення письменника.

Стильова манера митця відзначається поетичною (метафорично забарвленою) алогічністю побудови фрази. Алогічність поетичної мови В. Голобородька – не безглуздя, не абсурдність і не беззмістовність. Допустима, нормативна і «звичайна», органічна, вагома в поетичному контексті алогічність формує художню парадоксальність висловлення, яка й продукує феноменальну естетику образотворення. Парадоксальність – несподіванка, незвичність, оригінальність, суперечливість вихідним положенням, загальноприйнятому,

традиційному погляду або здоровому глузду за змістом і / або за формою. Стосовно поетичної мови В. Голобородька парадоксальність постає як неймовірний (неправдоподібний), немислимий факт: неможливо *зробити з росинок конвалію і подарувати їй дівчині* (сюжет поезії). Але в поетичному просторі такі парадоксальні «вितвори» сприймаються як цілком звичайні й реальні. Тому точніше тут говорити про апорію поетичного мовомислення В. Голобородька (апорія (грец. *ἄπορία* – безвихідь) – це вигадана, логічно правильна ситуація (вислів, твердження, судження або висновок), яка не може існувати в реальності). Наприклад: *Трави йще не щільні,/ наче канва./ Між стеблами гадюка плазує/ з клубком барвистих ниток./ Баба Гадюка з голкою моторною/ вишиває на галявині лісовій/ квіти, метеликів, ягоди* («Лісове вишивання»), *Метелик женеться за метеликом,/ зазирає в розгорнені сторінки крил, / читає по літері,/ і виходить слово легеньке:/ промінь* («Метеликове читання»). У результаті творчого пошуку митця часто виникає поетичне диво.

Використання художником прийому створення поетичного дива.

Художня картина мовосвіту митця ґрунтується на ненав'язливому прагненні викликати здивування, зачудування. Прийом поетичне одивлення, зачудування, (здивування, подиву) полягає у створенні такого словообразу чи ситуації, що спричинюють подив, бо є нереальними (дуже далекими від можливого). Василь Голобородько – майстер поетичного одивлення, зачудування, майстер поетичної фантазії, що нагадує казкові перевтілення: *А потім ми запросили вечеряти білу грушку,/ яка стояла під хатою./ Мати принесли їй ослінчика, налили молока,/ намазали окрасць медом – і грушка сіла./ «Їж, грушко, мед, а нам дай груш!»./ «Пий, грушко, молоко, а нам дай груш!»./ «Їж, грушко, хліб, а нам дай груш!»*(«Грушка»), *Любо яблуньці жити у нашій хаті,/ тільки з того боку вікна:/ я дивлюсь на її рожеві щічки у вікно,/ і яблунька дивиться на мої рожеві щічки у вікно* («Дві яблуньки»).

Диво, казковість, чарівність мовленого у поезії твориться по-різному. Найчастіше – завдяки одухотворенню світу природи. Межа між живим / одухотвореним і неживим у поезії В. Голобородька зовсім зітерта. Світ довколишній – рослинний і тваринний – однаково одухотворені, оживлені – вони відзначаються людською подобою, людським еством. Послідовно митець персоніфікує реалії – явища природи: *Цибатий дощ/ місить по калюжах грязь/ на гнізда ластівкам./ До річки бігає – / одна нога тут, друга там, – / по воду, щоб поливати копицю сіна,/ аби мак, бува, не запалив її./ І, стомлений, лягає у траву* («Дощ»). Персоніфікація (одухотворення) ускладнена багатоступеневою метафоризацією (у поєднанні з іншими тропеїстичними прийомами): *вітри стоять припнуті до конов'язі/ фіалкових ночей колишніх/ де горить відвіку стіна/ голосів притишених небом чужинців* («Перша подвоєна зірка»).

Казковість Голобородькового тексту базується на прийомі одухотворення так званої неживої природи; у поезії митця всі реалії-образи наділені здатністю говорити: розмовляють між собою рослини і тварини, розмовляє людина з предметами довколишнього світу – і вони відповідають їй: *«Хмаро, хмаро,/ затули долонею/ сонце./ Дерево, дерево,/ піди до криниці –/ саме нап'єшся і мені принесеш». Дерево:/ «Хай пташка полетить,/її нічого робити – співає,/ а я тчу тіні з трави»* («На косовиці»).

Отже, прагнення реалізації поетичного дива – закономірне для ідіолекту Василя Голобородька.

Надметафоричність мовно-поетичного малюнка письменника, багатоступінчата переносність змісту висловлення, складна асоціативність слововиразу.

Для сюрреалістичної стилеманери письменника характерним є «нагромадження» в конструкціях (окремих одиницях) образної семантики за рахунок накладання, смислового прирощення емоційно-значеннєвих відтінків. У результаті формується кількаразово нашарована переносність змісту слова-думки, граціозність і пластика висловлення, багатоступінчата, складно та вигадливо переплетена асоціативність, що одночасно сягає різновекторного сприйняття реалій. Разом з тим метафоричність ґрунтується на парадоксальності, фантастичній уяві, казковості і водночас екстраординарності,

незвичайності. Наприклад: *Умочу пензля в квітучі вишні,/ намалюю йому біле чоло,/ а на чоло трактори вийдуть/ і хрущі загудуть, як село./ А на чолі маятимуть крила –/ зелені крила доріг навесні.../ І викопая у чолі очей криниці,/ щоб набирати відром пісні!/ Я хочу напиться води „Катерини”,/ захлинутись в аральських пісках,/ обмитися в пожежах Чигирину,/ щоб вишень добра принести в руках.*(«Білий празник Кобзаря»). Фантастичний, нереальний сюжет, неможливий в дійсності, мозаїчно складається з окремих міні-фрагментів, теж казкових (*умочу пензля в квітучі вишні; а на чоло трактори вийдуть/ і хрущі загудуть; викопая у чолі очей криниці,/ щоб набирати відром пісні* та ін.), що логічно та образно тяжіють до ключового предмета думки. Апеляція до поетичного твору «Садок вишневий коло хати» (на це вказують номени *вишні, хрущі загудуть*), до біографічних фактів-натяків (*захлинутись в аральських пісках*), до творів митця («Катерина»), до описаних поетом сюжетів (*в пожежах Чигирину*) формує образ Кобзаря, який пізнається відразу.

Отже, багатощарова метафорика (кількаразово ускладнений переносністю зміст думки) – органічний прийом моделювання поетичного висловлення у стильовій манері В. Голобородька.

Висновки та перспективи дослідження в цьому напрямі. Отже, стильова манера Василя Голобородька – відображення поетичного досвіду як самого митця, так і національної поетичної традиції. Водночас вона є фактом оригінального художнього мислення. У цілому ідіостиль, мова В. Голобородька – це словесно-образна гра уяви, фантазування, мрійництва, пошуку екстравагантності – невідповідності загальноприйнятим нормам. У перспективі плануємо з'ясувати способи поповнення митцем поетично-образної системи новими мовно-естетичними знаками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінграновський М. Вільний вірш поета// Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ с.(трьох книгах). Книга третя. – К.: Рось, 1994. – С. 534-535.
2. Голобородько В. Повне зібрання віршів у 2 ч. [Електронний ресурс] Василь Голобородько. – Режим доступу: <http://tisk.org.ua/?=8440>.
3. Дзюба І. Літературні портрети. Продовження. Естетичні розвідки / Іван Дзюба. – К.: Укр.письменник, 2015.
4. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури/ С. Я. Єрмоленко. – Київ: Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
5. Кицан Олена. Поет із казкою в серці/ Олена Кицан// Дивослово. – 2015 – № 4. – С. 25-28.
6. Нежива Л. Формування сюрреалістичної складової великостильової компетентності в старшокласників на прикладі поезій Василя Стуса/ Людмила Нежива // Українська література в загальноосвітній школі. – 2013. – № 3. – С. 23-25.

Tatyana Betsenko

LANGUAGE-IMAGES OF THE POETIC DISCOURSE VASILY HOLOBORODKO

The article is devoted to an attempt to define the signs of the poetic style of Vasily Goloborodko as a surrealist artist.

The aim of the research is to establish the artistic-figurative features of the poetic linguistic system of V. Goloborodko, in defining the features of the author's individual author's style, in describing the basic components of the poet's idiom of the artist of the word.

The linguistic analysis of the poetic system of V. Goloborodko is aimed at establishing the cultural and figurative features of the surrealist trend in literature, comprehending the specifics of the development of poetic *jazik* thinking, the peculiarities of the development of linguistic reality in an unconventional channel, assessing the potential of our language in terms of its artistic and aesthetic possibilities, reserves and prospects. In the process of observing the culturally-imaginative, *lingvostyle* organization of Vasilii Goloborodko's poetic texts, such features of the style of the artist's words as cultural and poetic aesthetics of objects and everyday phenomena are revealed; originality, unusual combinations of words for the purpose of constructing linguistic-

shaped structures; extraordinary, singularity of the linguistic design of poetic thought; creation of a poetic miracle; suprametaphorism of the cultural-poetic figure, multi-stage portability of the content of the utterance, the complex associativity of the word expression; poetic illogicality, paradoxical artistic space of the writer. It is established that Vasiliy Goloborodko's style is a reflection of the poetic experience of both the artist himself and the national poetic tradition. At the same time, it is a fact of original artistic thinking. In general, idiostyle, poetic speech V. Goloborodko – verbal imagery of imagination, fantasy, dreaminess, search for extravagance – inconsistency with generally accepted norms.

Key words: poetic language, idiostyle, artistic-visual system, poetic thinking, artistic picture of the world, folk symbols, surrealism, artistic / poetic creativity, aesthetics of linguistic units.

Татьяна Беценко

ЯЗЫКОВО-ОБРАЗНЫЕ ПРИЗНАКИ ПОЭТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА ВАСИЛИЯ ГОЛОБОРОДЬКО

Статья посвящена попытке определить признаки поэтического стиля Василия Голобородько как художника-сюрреалиста.

Цель исследования заключается в установлении примет художественно-образного своеобразия поэтической лингвосистемы В. Голобородько, в определении черт индивидуально-авторской стилиевой манеры писателя, в описании базовых компонентов поэтического идиолекта художника слова.

Лингвистический анализ поэтикальной системы В. Голобородько ориентирован на то, чтобы установить культурно-образные черты сюрреалистического направления в литературе, осмыслить специфику развития поэтического языкового мышления, особенности развития языковой действительности в нетрадиционном русле, оценить потенциал нашего языка в плане его художественно-эстетических возможностей, резервов и перспектив. В процессе наблюдения за культурно-образной, лингвостилевой организацией поэтических текстов Василия Голобородько выявлены такие черты стилиевой манеры художника слова, как культурно-поэтическая эстетизация предметов и явлений повседневности; оригинальность, необычность комбинаций слов с целью конструирования языково-образных структур; экстраординарность, исключительность языкового оформления поэтической мысли; использование приема создание поэтического чуда; сверхметафоричность культурно-поэтического рисунка, многоступенчатая переносность содержания высказывания, сложная ассоциативность слововыражения; поэтическая алогичность, парадоксальность художественного языкового пространства писателя. Установлено, что стилиевая манера Василия Голобородько – отражение поэтического опыта как самого художника, так и национальной поэтической традиции. В то же время она является фактом оригинального художественного мышления. В целом идиостиль, поэтическая речь В. Голобородько – словесно-образная игра воображения, фантазии, мечтательности, поиска экстравагантности – несоответствия общепринятым нормам.

Ключевые слова: поэтический язык, идиостиль, художественно-образная система, поэтическое языковое мышление, художественная картина мира, фольклорные знаки-символы, сюрреализм, художественное / поэтическое творчество, эстетика языковых единиц.